

Studiu:

Creșterea nivelului moralității prin intermediul educației juridice

Neculăeș Lidia-Mihaela

Cuprins

Introducere	3
1. Considerații teoretice	5
1.1 Precizări terminologice.....	5
1.1.1 Etica normativă.....	5
1.1.2 Etica aplicată.....	7
1.1.3 Meta-etica	8
1.2.Căutarea justificării	10
1.3. Asemănări și diferențe și interconectarea dintre educația juridică și morală	15
1.4. Cinci moduri de a combina educația juridică și etica	18
1.4.1. Etica ca euristică	18
1.4.2. Etica ca disciplină auxiliară.....	19
1.4.3. Cercetare comparativă	19
1.4.4.Cooperarea dialectică	20
1.4.5. Cercetare integrată	21
1.5. Metaanalitic nivelul moralității	22
2. Metodologia Cercetării.....	25
2.1 OBIECTIVUL CERCETĂRII.....	25
2.2 IPOTEZE.....	25
2.2.1 Ipoteza 1	25
2.2.2 Ipoteza 2	25
2.3 METODOLOGIA CERCETĂRII.....	25
2.3.1. PARTICIPANȚI.....	25
2.3.2. INSTRUMENTE UTILIZATE	25
2.3.3.DESIGNUL EXPERIMENTAL.....	26
2.3.4. GRUPURLE EXPERIMENTALE ȘI GRUPURLE DE CONTROL.....	26
2.3.5. APLICAREA CHESTIONARELOR.....	26
2.3.6. CENTRALIZAREA DATELOR	27
2.3.7. METODE DE ANALIZĂ A DATELOR	27
3. Rezultatele cercetării.....	30
3.1 PREZENTAREA ȘI ANALIZA DATELOR STATISTICE.....	30
3.2 TESTAREA IPOTEZELOR ȘI INTERPRETAREA DATELOR STATISTICE	36
3.2.1. IPOTEZA 1	36
3.2.2 IPOTEZA 2	38

4. Concluzii	44
4.1. CONCLUZIA CERCETĂRII.....	44
4.2 LIMITE ALE CERCETĂRII	44
Bibliografie:	45

Introducere

Creșterea nivelului moralității prin intermediul educației juridice este o temă dificil de abordat din mai multe puncte de vedere dar în același timp este un subiect care poate să răspundă la o întrebare esențială, credem noi, subiect legat de utilitatea practică a opționalului de educație juridică, opțional care se predă la ciclul liceal la clasele a X-a și a XI-a, a obiectivelor pe care acest opțional și le propune și totodată dacă educația juridică poate să influențeze într-o modalitate palpabilă, măsurabilă nivelul de moralitate în rândul tinerilor. .

Există trei motive pentru care morala este un domeniu ce poate fi afectat puternic în ce de către educația de tip juridic. În primul rând subiectul de cercetare al moralei are multiple similarități cu disciplinele juridice. Ambele domenii de cercetare sunt hermeneutice, normative și se bazează pe argumentativitate și interdisciplinaritate. În al doilea rând există o suprapunere de conținuturi cum ar fi drepturile omului, justiția, sau democrația. În al treilea rând legea și implicit educația juridică au la însăși baza constituirii lor concepte profund morale. Practic din raporturile existente la un moment dat între societate și morala respectivei societăți s-au născut normele juridice, norme care evoluează în măsura în care morala societății respective evoluează. De asta vorbim de coduri juridice diferite în funcție de o anumită țară, regiune sau tip de cultură. Ca și morala nici legea nu este una cu pretenții de universalitate deși există excepții.¹

În literatura de specialitate putem găsi de altminteri numeroase studii cu privire la educația juridică și cu privire la morală. Astfel sunt abordate subiecte cum ar prezenta criteriilor morale în elaborarea unei legi, Pot fi morala și legea separate? Se poate ca un precept moral să fie transformat în lege? Avem o obligație morală să respectăm legea? Astfel de subiecte de cercetare ce țin mai degrabă de filosofia juridică au devenit întrebări clasice la care s-au dat numeroase răspunsuri. Scopul lucrării noastre este însă unul mai puțin abstract și cumva mai practic și anume să aflăm dacă educația juridică în postura de materie școlară are o influență cu privire la nivelul de moralitate al tinerilor cu vârsta cuprinsă între 16 și 18 ani. Însă înainte de a cerceta efectiv dacă există această legătură între moralitate și educația juridică trebuie să precizăm ce este moralitatea, ce presupune aceasta și în ce măsură poate fi ea pusă în legătură cu educația juridică ce are ca disciplină școlară, obiective clar definite și circumscrise, claritate ce lipsește conceptelor morale.

¹ Vezi „Declarația Universală a Drepturilor Omului”

Așa cum vom vedea morala este întotdeauna contextuală și de cele mai multe ori are un conținut subiectiv la nivelul unei comunități așa încât pot apare probleme de definire și interpretare. Noi am propus în această lucrare șase criterii prin care morala poate fi obiectivizată și în cele din urmă măsurată. Aceste criterii sunt cosmopolismul, relativitatea morală, morala politică, morala cotidiană, identitatea morală și scala de integritate

Deși există numeroase tratate dedicate problemelor de morală raportate la chestiuni juridice așa cum am spus mai sus, nu sunt foarte multe lucrări dedicate influenței concrete pe care educația juridică o are asupra moralei, carență care provine probabil și dintr-o oarecare ignorare a efectului moral asupra tinerilor în ce privește educația². Astăzi atunci când vorbim despre educație avem în vedere atingerea unor obiective și mai ales dobândirea unor competențe de cele mai multe ori extrem de specializate, chiar disciplina „Educație Juridică” are de altminteri o serie de astfel de competențe așa cum vom vedea în capitolul 1 care sunt foarte bine circumscrise dar care destul de restrânse ca arie de aplicare și în care valorile morale apar rar și ca un efect secundar.

Astfel în primul capitol vom încerca inițial să delimităm terminologic și teoretic cele două discipline ale moralei și educație juridice după care să investigăm raporturile existente între ele printr-o analiză a literaturii de specialitate.

În al doilea capitol vom defini obiectivele cercetării noastre alături de descrierea metodologiei folosite și de rezultatele așteptate.

În al treilea capitol vom efectua o analiză a rezultatele obținute urmate de o comparație între rezultate și așteptările inițiale pentru a finaliza mai apoi prin concluzii.

² Aici vorbim despre educație în sensul ei cel mai larg.

1. Considerații teoretice

1.1 Precizări terminologice

Etica poate fi definită ca o reflecție sistematică asupra moralei³. Denumirea de etică este de obicei folosită ca termen substituibil cu filosofia morală. Totuși etica este un termen cu aplicații mult mai largi cum ar fi de exemplu morala teologică. Deasemeni există anumite tipuri de etică care nu țin atât de mult de filosofie ci de alte domenii ale cunoașterii sau chiar tehnicii. Pentru a face lucrurile și mai complicate etica este folosită terminologic și ca sinonim pentru morala unui tip de grup social, cum ar fi de exemplu codul etic al politicienilor, al profesorilor, al jurnaliștilor, etc. Atunci când juriștii sau juriștii în general folosesc fraza lege și morală, ei se referă îndeobște la etica legii respective sau la standardele etice pe care trebuie să le întrunească profesiile juridice. În acest scop vom folosi și noi termenul de etică ca disciplină ce teoretizează asupra moralei.

Etica a fost de regulă împărțită în patru mari diviziuni și anume morala normativă, etica aplicată, meta-etica și etica de tip descriptiv.

1.1.1 Etica normativă

Etica de tip normativ reprezintă modul cel mai important de constituire a moralei, pentru că ea generează celelalte tipuri de etică și totodată este principala funcție a moralei. Ea este folosită în construcția și în critica teoriilor normative și a elementelor lor cum ar fi normele morale, valori și virtuți. Anumite teorii discută teme largi cum ar fi justiția sau chiar corectitudinea, alte teorii au obiective mai restrânse și au în vedere subiecte cum sunt toleranța, autonomia sau paternalismul.

Există astfel o categorie relativ largă de teorii normative ce intră în competiție unele cu celelalte. O diferență importantă se face între teoriile consecinței ce judecă moralitatea unei acțiuni în funcție de consecințele sale și teoriile deontologice care consideră că anumite categorii de fapte sunt bune sau rele în ele însele. Ca exemplu, pentru un deontolog omuciderea este întotdeauna rea, pentru un adept al eticii consecinței totul depinde de balanța dintre efectele pozitive și cele negative ale respectivei omucideri.

Kantianismul este încă în momentul de față cea mai influentă teorie deontologică. Immanuel Kant construiește o lege universală care are drept centru omul văzut ca ființă

³ Peter Singer, (ed.) (1993), *A Companion to Ethics* (Oxford: Blackwell).

rațională care duce mai apoi la celebrul imperativ categoric „Să acționezi doar conform maximei prin care orice faptă trebuie să fie o lege universală”.⁴ Există mai multe versiuni ușor diferite ale acestei noțiuni deosebit de complexe, unele dintre ele prezente chiar în opera lui Kant dar ideea principală este că putem testa potențialele norme morale prin punerea unei întrebări aparent simple și anume dacă aceste norme pot fi transformate în precepte universale sau universal acceptate.

Cea mai importantă teorie etică a consecințelor este reprezentată de utilitarism care are în centru principiul utilității care afirmă că prin acțiunile noastre trebuie să ne propunem o cât mai mare utilitate. Cu alte cuvinte acțiunile noastre pot fi considerate ca fiind bune în măsura în care sunt utile. Aici însă lucrurile au luat o turnură complicată pentru că există mai multe teorii în ce privește ceea ce se poate considera ca fiind util. Astfel unii au considerat ca utilă plăcerea, alții fericirea, în sfârșit s-a folosit pentru definirea utilității și alte criterii mai complicate sau mai subtile. Pe lângă criteriul folosit pentru definirea utilității un alt subiect controversat este dat de aplicarea principiului utilității care poate fi aplicat la acte individuale sau ca principiu universal valabil.

În ultimele decenii a existat o tendință în morala de tip normativ de a deveni mai puțin abstractă și de a acorda o mai mare atenție la contextul acțional și la relațiile interpersonale între indivizi. Una dintre cele mai mari critici aduse eticilor de tip teoretic și abstract este că se cere persoanelor să ignore legăturile emoționale pe care oamenii le dezvoltă unii cu ceilalți cum ar fi prietenii sau familia în timp ce realitatea ne spune că experiențele noastre morale și legăturile emoționale pe care le avem sunt extrem de importante pentru stabilirea nivelului de moralitate pe care îl avem. De exemplu reprezentanții feminismului au afirmat că nu ar trebui să ne concentrăm pe persoane abstracte de gen neutru deconectate de contextele și relațiile lor ci pe bărbați și femei concrete cu trecut personal, cu asamblul lor real de relații și legături emoționale. Critici similare au fost făcute și de către neoaristotelieni care pun accent pe importanța caracterului personal și dau ca alternativă la deontologie și eticile teleologice ale consecinței etica bazată pe virtuți personale⁵.

Aceste remarci ne dau doar o idee generală cu privire la discuțiile ce se desfășoară în câmpul eticilor de tip normativ. În contextul temei noastre interdisciplinare ce vizează legătura dintre educația juridică și nivelul de moralitate existent în rândul tinerilor pare să

⁴ Kant Immanuel (2007) „*Critica facultății de judecare*” București Editura All.

⁵ Tom Beauchamp, L. (1993), *Philosophical Ethics. An Introduction to Moral Philosophy* (New York: McGraw-Hill

fie cumva mai credibilă o abordare pluralistă care să admită că fiecare teorie poate aduce contribuții valoroase la discuție. Atunci când un cercetător este interesat de sistemul juridic ca ansamblu teoretic este necesar studiul mai multor ipoteze de cercetare pentru a determina care este cea mai productivă din punctul de vedere al respectivei cercetări. Totodată este de dorit evitarea abordării unei singure poziții controversate în domeniul eticilor de tip normativ prin tratarea acestora ca fiind singura corectă.

Considerând faptul că legea și sistemul de legi este un sistem deschis, studierea unor principii complementare cum ar fi toleranța, autonomia indivizilor și gradul de moralitate ca și tipul de moralitate în care acest sistem de legi funcționează poate fi avantajos atât pentru elaborarea mai eficientă a legilor cât pentru aplicarea lor și prevenirea încălcării acestora. Etica normativă poate ajuta la înțelegerea, analiza și evaluarea argumentelor diferitelor poziții sociale cu privire la ce ar trebui să fie legea.

1.1.2 Etica aplicată

Etica aplicată este în realitate un nume generic dat unei colecții de practici și teorii care acționează în diferite câmpuri ale activității umane și care se raportează la situații concrete cum ar fi avortul, corupția sau biotehnologia⁶. Domeniile în care etica aplicată a avut un grad mare de dezvoltare sunt etica biomedicală, morala cu privire la animale, etica în afaceri și etica juridică, însă etica aplicată cunoaște un interes din ce în ce mai crescut și în domeniul sportiv sau în relațiile internaționale.

Teoretizată începând cu anii 60 etica aplicată a fost privită inițial ca o ramură a teoriilor etice normative însă pe măsură ce provocările la adresa moralei tradiționale creșteau prin dezvoltarea tehnologiei mai ales în domeniul manipulării genetice, a eugeniei și a biotehnologiei s-a descoperit că etica normativă nu poate să răspundă suficient de rapid și eficient. Fie răspunsurile date erau nerelevante pentru noile situații fie puteau fi considerate ca fiind de neacceptat. Mai mult decât atât, în aceste discipline au apărut concepte noi cum ar fi integritatea animalelor sau protecția datelor personale. Relația dintre etica aplicată și etica normativă s-a schimbat dintr-un discurs unidirecțional într-un dialog ce presupune colaborare și răspuns.

Diferența dintre etica normativă și etica aplicată nu trebuie văzută doar ca o diferență de calitate ci mai degrabă o diferență în ce privește nivelul de aplicare și obiectivele avute în vedere. Etica normativă dezvoltă teorii și norme care sunt aplicabile într-un domeniu larg al

⁶ Tom L Beauchamp, op. cit. p 154

eticii aplicate dar care pot fi înțelese și testate prin modul în care sunt interpretate și reconstruite în acest domeniu.

Etica aplicată trebuie văzută în această lumină ca un instrument pe care educația juridică îl poate folosi pentru a rezolva anumite probleme ce au aproape întotdeauna un conținut controversat ce se situează de cele mai multe ori dincolo de prevederile legale în vigoare dar care vizează modificarea, adaptarea, interpretarea sau uneori chiar abrogarea acestora⁷.

I.1.3 Meta-etica

Metaetica reprezintă studiul conceptelor centrale, a presupuzițiilor și a metodelor pe care etica le folosește. Practic reprezintă un studiu filosofic al disciplinei etice în ea însăși. Meta-etica tratează teme cum ar fi împărțirea responsabilității, argumentarea judecăților morale sau pune întrebări de tipul poate fi morala obiectivă și dacă da în ce condiții? Ce este responsabilitatea, drepturile omului sau moralitatea?

Cei mai mulți gânditori consideră că meta-etica este din punct de vedere normativ neutră. Putem de exemplu analiza conceptul de autonomie fără a adopta o poziție de forță cu privire la importanța acestui concept aplicat în cotidian. Părerea noastră cu privire la o astfel de abordare se situează la polul opus. Analiza conceptelor morale doar prin ele însele deconectate de la raporturile care se stabilesc între concept văzut ca realitate pur teoretică și efectele pe care aceste concepte le au în concret este una păguboasă pe termen lung, care duce la sterilitatea și reducerea semnificațiilor pe care o teorie morală le poate avea mai ales în ce privește raportul ei cu educația juridică.

Meta-etica poate fi importantă⁸ pentru studierea raporturilor dintre nivelul de moralitate și educația juridică în mai multe feluri. De exemplu meta-etica analizând concepte morale cum ar fi intenția, vina, drepturile și echitatea poate duce la descoperiri relevante pentru diferite cazuri particulare ce se studiază în cadrul disciplinei educație juridică.

Etica descriptivă este analiza descriptivă a convingerilor și practicilor morale cu ajutorul unor discipline precum sociologia, psihologia sau biologia. De exemplu, un sociolog poate descrie opiniile medicilor practicieni cu privire la eutanasiu. Observatorul neutru nu ar trebui să adopte o poziție normativă cu privire la aceste convingeri și practici. El le poate aproba sau este posibil să fie foarte critic la adresa lor - dar acest lucru este irelevant. Acest lucru nu este ușor de făcut, deoarece propriile opinii și presupuziții implicite influențează adesea ceea ce vedem.

⁷ Op. cit. p. 230

⁸ Peter Cane (2002), *Responsibility in Law and Morality* (Oxford: Hart) p. 98.

Metode bune pentru a reduce astfel de prejudecăți pot fi studierea domeniului împreună cu cineva care are opinii normative diferite sau prezentarea proiectului de descriere pentru critică atât membrilor grupului studiat, cât și persoanelor din afară. Una dintre cele mai vechi discipline care se combină cu etica este economia. Părintele fondator al economiei, Adam Smith, a scris, de asemenea, pe larg despre sentimentele morale și alte subiecte etice⁹. Începând cu anii 1950, perspectivele teoriei alegerii raționale, ale teoriei jocurilor și ale abordărilor conexe au fost folosite de eticieni pentru a discuta plauzibilitatea teoriilor lor normative. O altă disciplină care se combină din ce în ce mai mult cu filosofia morală este psihologia. Perspectivele derivate din psihologie pot fi utilizate ca o perspectivă critică asupra a ceea ce se poate aștepta în mod realist de la ființele umane, astfel încât teoriile normative să nu solicite imposibilul uman. Psihologii moraliști au arătat modul în care procesele inconștiente ne influențează acțiunile și, în consecință, că ideea că oamenii sunt factori de decizie complet raționali este implauzibilă din punct de vedere empiric.

Aceasta este o perspectivă critică asupra multor teorii etice care pun accentul pe raționalitate, cum ar fi kantianismul. În sens strict, etica descriptivă nu face parte din filosofia morală, ci din diversele științe sociale sau biologice. Cu toate acestea, în ultimele decenii, filosofi și alți cercetători s-au implicat din ce în ce mai mult în colaborări interdisciplinare în care perspectivele empirice sunt integrate în analiza filosofică normativă sau, invers, problemele normative determină parțial întrebările de cercetare din domeniul științelor sociale. O astfel de abordare normativă și descriptivă combinată se numește, de obicei, *etică empirică*¹⁰. Această întoarcere spre etica empirică este adesea legată de un interes crescând pentru pragmatism și filosofia hermeneutică. În aceste filosofii, nu există o separare strictă de fapt și de valoare; putem înțelege practicile sociale doar în lumina normelor și valorilor pe care le întruchipează. Prin urmare, o știință socială strict pozitivă este considerată imposibilă.

Etica descriptivă și, în special, etica empirică pot fi relevante pentru cercetarea juridică interdisciplinară în diferite moduri. De exemplu, acestea ne pot ajuta să înțelegem normativitatea inherentă a unei practici pe care am putea dori să o reglementăm, ceea ce este esențial pentru o reglementare eficientă. Etica descriptivă și empirică pot fi, de asemenea, surse importante dacă dorim să determinăm cum să interpretăm normele și conceptele juridice deschise care se referă în mod implicit sau explicit la moralitate, cum ar fi rezonabilitatea, echitatea și standardul de bună îngrijire.

⁹ Apud. Peter Cane op. Cit. P 14

¹⁰ Tom L Beauchamp, op. cit. p 162

Este un subiect de controversă în rândul filosofilor juridici în ce măsură moralitatea socială pozitivă (așa cum este studiată de etica descriptivă) sau o moralitate critică mai reflexivă (așa cum este dezvoltată în etica normativă) ar trebui să determine interpretarea acestor norme. În special în sistemele de common law, legea este adesea considerată ca fiind întru chiparea moralității și, în consecință, referirea la moralitatea populară poate fi relevantă din punct de vedere juridic în interpretarea legii. Sociologia morală comparată este, prin urmare, o parte esențială a studiilor comparative în domeniul culturii juridice. Distincția dintre cele patru subdiscipline nu este o separare netă; de obicei, autorii le combină. Un exemplu în acest sens este faimoasa *Teorie a justiției* a lui John Rawls¹¹. În această carte, el dezvoltă o teorie a justiției (etică normativă) și ilustrează utilizarea acesteia prin construirea unei teorii a nesupunerii civile (etică aplicată). Pe ambele teme, cartea sa este cel mai influent text. De asemenea, el a adus contribuții importante la meta-etică prin combinarea argumentelor bazate pe alegerea rațională și pe psihologia morală cu metoda echilibrului reflexiv și cu ideea de contract social. Etica este strâns legată de o serie de alte discipline; uneori, distincțiile sunt arbitrare.

Acest lucru este valabil mai ales în cazul disciplinelor de filosofie politică și juridică. O ilustrare a afinității strânse este faptul că aceeași carte a lui Rawls este discutată pe scară largă în cadrul cursurilor din fiecare dintre cele trei discipline. Pentru a face o distincție oarecum arbitrară, dar utilă, putem spune că etica se concentrează asupra acțiunilor indivizilor și grupurilor, iar filosofia politică se concentrează asupra instituțiilor politice, cum ar fi statul sau democrația. Filosofia juridică este atunci disciplina care se concentrează pe instituția legii. Perspectiva principală, nu problema, este cea care determină disciplina. Putem, de exemplu, să studiem nesupunerea civilă din punctul de vedere al fiecăreia dintre cele trei discipline. Etica se întreabă dacă indivizii au obligația morală de a se supune legii; filosofia politică studiază modul în care statul democratic ar trebui să reacționeze la nesupunerea civilă; iar filosofia juridică analizează dacă este posibil ca instituțiile juridice să ia în considerare caracterul specific al nesupunerii civile în cadrul urmăririi penale și al pedepsei. În mod evident, aceste analize sunt legate și se referă parțial una la cealaltă - dar pot fi distinse.

1.2. Căutarea justificării

Una dintre cele mai importante întrebări din meta-etică se referă la modul de justificare a judecăților și teoriilor normative. Majoritatea științelor au la dispoziție anumite metodologii,

¹¹ John Rawls, (1971), *A Theory of Justice* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, rev. edn. 1999)

cum ar fi observația sistematică și experimentele controlate, care furnizează date ce pot fi generalizate în teorii. Specialiștii în drept dispun de colecții de fapte instituționale, cum ar fi legile și hotărârile judecătorești, pe baza cărora pot construi doctrine juridice. Etica normativă, însă, nu are o astfel de bază relativ sigură de la care să pornească și nici nu există o metodologie general acceptată. Mulți studenți la drept au tendința de a considera judecățile morale drept simple preferințe subiective și, în consecință, pierd oportunități de a învăța din etică. Prin urmare, această problemă merită o discuție amplă aici.

Perspectivile ca etica să ajungă la un acord asupra judecăților, teoriilor și metodelor pot părea slabe¹². Pluralismul moral este un fapt omniprezent în viața noastră de zi cu zi, iar pluralismul etic este la fel de omniprezent: diferitele tradiții etice se ceartă de veacuri, iar singurul progres poate părea faptul că în fiecare secol se adaugă noi teorii etice. Morala și etica pot părea, prin urmare, pur subiective, o chestiune de gust personal.

Anumiți eticieni apără într-adevăr această poziție sceptică sau subiectivistă¹³. Din punctul nostru de vedere, această cădere în scepticism radical nu este doar inutilă, ci și nejustificată. În multe probleme (furt, crimă) există un consens destul de larg în ceea ce privește normele fundamentale. Este posibil să nu fim de acord cu privire la unele aspecte de penumbră (cum ar fi copierea ilegală a muzicii sau pedeapsa cu moartea), dar în ceea ce privește nucleul suntem destul de mult de acord. Suntem la fel de ferm convinși că uciderea unui om nevinovat doar pentru distracție este greșită din punct de vedere moral precum suntem convinși că Pământul se învâрте în jurul Soarelui. Avem o justificare puternică pentru anumite convingeri morale. De exemplu, în ciuda tuturor certurilor privind fundamentele sau justificările morale, nicio teorie etică serioasă nu susține că furtul sau crima sunt permise din punct de vedere moral. Astfel, pare să existe nu doar un pluralism rezonabil, ci și un consens rezonabil.

Același lucru poate fi valabil și în ceea ce privește metodologia. Etica are la dispoziție diverse metode din filozofie și din științele sociale. Ea poate testa argumentele cu ajutorul logicii, poate testa coerența teoriilor și poate folosi metode filosofice de analiză conceptuală. Ea se poate baza pe cunoștințele din istoria filosofiei pentru a înțelege modul în care argumentele normative au fost criticate și apărute împotriva criticilor în trecut. De asemenea, poate include studii empirice¹⁴, atât asupra moralității populare și a practicilor morale, cât și asupra efectelor codurilor morale.

¹² George Trey, A. (1992) 'Communicative Ethics in the Face of Alterity: Habermas, Levinas and the Problem of Post-Conventional Universalism', *Praxis International* 11(4): 412-427.

¹³ Bataille, Georges (1985) *Visions of Excess: Selected Writings 1927-1939*. Minneapolis: Minnesota University Press p. 345

¹⁴ Asemenea chiar cercetării de față.

Deși aceste metode sunt doar o parte a unei metode complete de justificare, ele pot ajuta cel puțin la cernerea argumentelor și teoriilor și la renunțarea la cele mai evident invalide. Este posibil ca aceste metode să fie rareori concludente, dar pot contribui la o garanție mai mare, la o mai mare fiabilitate a afirmațiilor noastre.

Pentru o bună analiză a justificării în etică, ar trebui să pornim de la dublul fapt al pluralismului moral rezonabil și al consensului moral rezonabil¹⁵. Există unele probleme în legătură cu care ne simțim nesiguri sau pentru care acceptăm că persoane rezonabile pot avea opinii diferite; există, de asemenea, opinii cu privire la care nu putem să nu credem că ar trebui să fie acceptate de orice persoană rezonabilă. Etica nu poate oferi fundamente absolute pentru aceste din urmă puncte de vedere, cu atât mai puțin pentru punctele de vedere mai controversate. Cu toate acestea, ea poate contribui la testarea și creșterea fiabilității atât a opiniilor convingătoare din punct de vedere intuitiv, cât și a celor mai contestate.

În ceea ce privește justificarea opiniilor morale, putem distinge trei abordări de bază.

Prima, fundaționalismul, caută fundamente indubitabile pe care să se construiască o teorie normativă. Cea de-a doua, constructivismul abstract, face abstracție de situațiile noastre concrete, de prejudecățile și de interesele personale pentru a corecta prejudecățile și a construi o relatare teoretică generală care poate servi drept bază pentru teoriile etice normative. Cel de-al treilea, asociat în principal cu tradițiile hermeneuticii și pragmatismului, pornește de la intuițiile noastre concrete și valorile noastre comune și le reconstruiește în mod critic. În mod tradițional, fundaționalismul a fost abordarea dominantă. Revelația divină (direct în Tora, Biblie sau Coran, sau mediată prin intermediul preoților și profeților) era considerată a fi sursa fundamentală a adevărului moral. Pentru mulți credincioși, în special pentru creștinii fundamentalisti și musulmani, aceasta este încă baza sistemelor lor etice. Cu toate acestea, în lumina pluralismului religios din societățile moderne, ea nu oferă o bază pentru moralitate care să poată fi acceptată pe scară largă. În plus, textele religioase nu se pronunță de obicei asupra multor probleme morale care apar ca urmare a tehnologiei moderne. Prin urmare, mulți autori au apelat la rațiune ca sursă a adevărului moral. De exemplu, Platon și Kant¹⁶ au susținut că, cu ajutorul rațiunii umane, putem dobândi cunoștințe morale. Cu toate acestea, sugestiile lor - și ale succesorilor lor - cu privire la ceea ce ar implica acest lucru nu au reușit să convingă decât o mică minoritate din forumul filosofic. Există două obiecții majore împotriva tuturor versiunilor de fundamentalism. Prima este că acestea nu oferă o metodă

¹⁵ Tom L Beauchamp, op. cit. p 201

¹⁶ George Salemhamed, (1992) 'Levinas: From Ethics to Political Theology', *Economy and Society* 21(2): 192-206.

necontroversată de a ajunge la concluzii normative solide care să poată fi acceptate de toată lumea. A doua este că fundațiile sunt extrem de abstracte și că, chiar dacă am accepta aceste fundații, este dificil, dacă nu imposibil, să deducem judecăți morale concrete cu privire la probleme specifice, cum ar fi eutanasia sau modificarea genetică¹⁷. De obicei, aceste fundamente abstracte stau la baza argumentelor pro și contra unei anumite probleme, astfel încât aceste teorii par să aibă adesea o relevanță practică redusă.

Cea de-a doua metodă, constructivismul, este cea în care folosim construcții de gândire fictive ca instrumente metodologice pentru a face abstracție de interesele și prejudecățile noastre personale. O construcție binecunoscută este contractul social: asupra a ceea ce ar conveni persoanele aflate într-o stare de natură dacă ar trebui să facă aranjamente pentru a asigura o cooperare pașnică? Unii autori folosesc ideea unei stări de natură; alții sugerează ideea unei nave spațiale sau a unui grup aflat pe o insulă nelocuită după un naufragiu.

Cea mai influentă construcție este cea a "poziției inițiale" a lui John Rawls¹⁸. El construiește o poziție în care ne imaginăm că încheiem un contract social în spatele unui vâl de ignoranță. Nu știm cine suntem, dacă suntem bogați sau săraci, talentați sau handicapați. Prin urmare, nu putem adapta contractul la nevoile noastre personale, ci trebuie să găsim principii care ar fi acceptabile pentru toți într-o astfel de situație de incertitudine. Afirmția sa este că principiile asupra cărora am fi de acord într-o astfel de situație sunt principiile cele mai bine justificate. El nu pretinde niciun adevăr absolut - este o justificare relativă. Avantajul unor astfel de construcții abstracte ale gândirii este că putem fi capabili să excludem majoritatea prejudecăților subiective din argumentare și, astfel, să atingem un grad mai mare de fiabilitate. Dezavantajul este că metoda și rezultatele nu corespund cu convingerile și acțiunile noastre reale. De ce ar trebui să ne ghidăm după principii asupra cărora am putea fi de acord într-o astfel de abordare nerealistă situație? Nu sunt identic cu acel "eu" fictiv abstractizat de toate particularitățile care sunt esențiale pentru identitatea mea, deci de ce m-aș simți legat de aceste principii? Într-o societate ideală am fi probabil de acord cu un principiu al non-violenței, dar ce forță are un astfel de principiu în viața reală, cu violență stradală, conflicte civile, războaie și terorism?

Cea de-a treia abordare ia mai în serios contextul. Ea începe cu intuițiile și practicile noastre concrete. Desigur, nu putem considera că viziunile și practicile noastre morale actuale

¹⁷ Op. Cit.

¹⁸ John Rawls, op. cit. p 21

sunt de la sine înțelese; ele pot fi produsul interesului propriu, al prejudecăților, al lipsei de empatie față de ceilalți și al altor prejudecăți.

Cu toate acestea, pentru a construi teorii și principii morale pe care să le putem urma cu adevărat, ar trebui să ne găsim punctele de plecare în acele opinii pe care le avem deja și să încercăm să le revizuim în mod critic, mai degrabă decât să le lăsăm complet deoparte, așa cum se întâmplă în cazul celorlalte două abordări. Deși aparțin unor tradiții filosofice diferite, acesta este punctul comun al pragmatismului și al filosofiei hermeneutice.

Cea mai interesantă sugestie, din punctul nostru de vedere, este cea a unui proces de echilibru reflexiv, dezvoltat de asemenea de John Rawls¹⁹. Pornim de la acele intuiții morale de care suntem relativ siguri. Apoi procedăm la amestecarea acestora cu alte considerații, cum ar fi principiile generale și teoriile de fond despre natura umană și despre societăți în general. Putem adăuga diverse alte elemente: de exemplu, idealuri generale, intuiții sociologice și psihologice și fapte concrete despre societatea noastră. În principiu, toate informațiile relevante ar trebui să fie adăugate la amestec. Totuși, dacă încercăm să combinăm această colecție liberă de elemente într-o singură teorie, acea teorie este inițial incoerentă. Prin urmare, trebuie să le ajustăm într-un proces dialectic, să corectăm unele dintre intuițiile noastre ca fiind, până la urmă, nefondate și să rafinăm unele principii ca fiind inconsecvente cu intuiții adânc susținute sau cu intuiții sociologice despre modul în care în societate cooperarea este posibilă și așa mai departe. În cele din urmă, scopul este de a ajunge la o situație de echilibru, în care toate elementele sunt în concordanță; atunci avem o teorie morală justificată. De fapt, o astfel de procedură poate părea naturală pentru juriști, deoarece este similară - și parțial inspirată - de procesul pe care juriștii îl folosesc pentru a construi o doctrină juridică, jurisprudența jucând rolul intuițiilor morale.

Avantajul acestei abordări este că pornește de la ceea ce credem deja și este deschisă pentru toate faptele relevante, putem spune chiar că este mai realistă. În plus, are un potențial dinamic, deoarece noi fapte sau noi perspective pot perturba echilibrul și ne pot forța să ne ajustăm opiniile etice. Cu toate acestea, problema unei astfel de abordări este că este dificil, dacă nu imposibil, să ne transcendem complet prejudecățile și prejudecățile. Astfel, avantajele și dezavantajele metodei le reflectă pe cele ale celorlalte două metode. Primele două metode sunt foarte generale și abstracte și, prin urmare, pot fi mai puțin influențate de prejudecăți, dar, deoarece nu sunt integrate în societăți concrete, ele pot fi mai puțin acceptabile ca ghiduri de acțiune pentru persoanele reale care se confruntă cu situații dificile. Metodele

¹⁹ ibidem

hermeneutice²⁰ și pragmatice pot conduce la teorii mai direct relevante și mai acceptabile, dar ele riscă să sistematizeze pur și simplu prejudecățile²¹. Prin urmare, cea mai bună metodă în cele din urmă ar putea fi ceea ce în științele sociale se numește triangulație: combinarea mai multor metode. Dacă toate acestea conduc în aceeași direcție, ne putem simți mai siguri că am ajuns la o judecată justificată.

1.3. Asemănări și diferențe și interconectarea dintre educația juridică și morală

Dreptul și morala au multe în comun, iar acest lucru este valabil și pentru disciplinele respective care le studiază. Cele mai importante diferențe și asemănări dintre discipline sunt toate legate de subiectele lor, așa că trebuie să începem cu o comparație între acestea. Atât dreptul, cât și morala sunt sisteme sau practici hermeneutice, normative și argumentative, scopul lor fiind acela de a ghida acțiunea umană. În ambele, argumentul este central; unii teoreticieni juridici, în special Ronald Dworkin, chiar definesc dreptul ca fiind o practică argumentativă²². În plus, ambele au un caracter social; ele au ca scop reglementarea comportamentului pentru a face societatea și viața noastră mai bune.

Cu toate acestea, diferențele dintre lege și moralitate sunt mai puțin ușor de identificat. Orice încercare de a construi un criteriu distinctiv pare să eșueze, deoarece există întotdeauna excepții²³. Au fost sugerate diverse criterii, iar cele mai multe dintre ele au un nucleu de plauzibilitate; cu toate acestea, niciunul dintre ele nu este universal valabil. Întotdeauna putem găsi fenomene juridice sau opinii morale care nu se potrivesc. Criteriile care au fost sugerate sunt asocierea dreptului cu sancțiunile (dar atunci o mare parte din dreptul internațional și soft law nu ar conta ca drept), cu suveranitatea (dreptul cutumiar și internațional constituie o problemă) sau cu controlul comportamentului extern, în timp ce moralitatea s-ar concentra pe latura internă, intențională a comportamentului (*mens rea* pe partea juridică și utilitarismul pe partea morală sunt problematice). Deși aceste caracteristici sunt adesea asociate cumva cu dreptul și trebuie să le înțelegem dacă dorim să înțelegem cea mai mare parte a dreptului, ele nu ne vor oferi un criteriu universal de distincție, cu atât mai puțin de separare, între drept și moralitate²⁴. Cele mai multe dintre distincțiile propuse sunt asociate cu faptul că un sistem juridic complet dezvoltat este instituționalizat, cu autorități juridice și proceduri autoritare pentru recunoașterea, interpretarea și aplicarea normelor juridice, precum și pentru

²⁰ Martin Buber, (1970) *I and Thou*. New York: Charles Scribner's Sons p. 167

²¹ Andrew, Tallon, (1978) 'Intentionality, Intersubjectivity, and the Between: Buber and Levinas on Affectivity and the Dialogical Principle', *Thought* 53(210): 292-309

²² R. M Dworkin, (ed.) (1977), *The Philosophy of Law* (Oxford: Oxford University Press) p.67.

²³ Op. cit p.143

²⁴ Op. cit p. 95

modificarea acestora. În terminologia lui H.L.A. Hart ²⁵, există norme secundare de recunoaștere, de adjudecare și de schimbare. Cu toate acestea, în cele mai multe sisteme juridice, multe norme sunt deschise la argumente morale.²⁶ Într-un astfel de sistem deschis, legea și moralitatea sunt întrepătrunse. Prin urmare, deși criteriul normelor secundare poate ajuta la identificarea unui sistem juridic, dar nu va servi drept criteriu util pentru a distinge dreptul și cu atât mai puțin pentru a-l separa de morală. O observație similară trebuie făcută în ceea ce privește conceptul de moralitate. Este dificil de construit criterii generale care să distingă moralitatea de instituții similare, cum ar fi legea sau eticheta.

În literatura de specialitate, putem găsi patru criterii, dar niciunul dintre ele nu este universal valabil.

În primul rând, morala are o autoritate supremă²⁷ (dar acest lucru este ceea ce pretinde și dreptul); în al doilea rând, este prescriptivă sau normativă²⁸ (dar nu toate elementele moralei sunt normative în sensul de a ghida acțiunea: de exemplu, putem atribui și responsabilitatea sau vina); în al treilea rând, afirmațiile morale ar trebui să fie universalizabile: adică să se aplice în mod universal tuturor în situații similare (dar există și obligații morale legate de contexte specifice și angajamente personale); și, în al patrulea rând, moralitatea ar trebui să ia în considerare binele celorlalți²⁹ (dar la fel face și legea și, în plus, există și teorii etice care se concentrează pe virtutea și excelența personală). Prin urmare, Beauchamp ³⁰concluzionează că niciunul dintre cele patru criterii nu este o condiție necesară a moralității (și nici un criteriu distinctiv), dar toate pot fi relevante pentru înțelegerea moralității.

Specificul juridic este inerent nu numai în sistemul juridic, ci și în atitudinile juriștilor, inclusiv ale cercetătorilor în drept.. Cultura juriștilor diferă de cea a eticienilor. Juriștii tind să aibă un stil de argumentare formal și indirect și să utilizeze cuvinte pe care nicio persoană obișnuită nu le-ar folosi. Chiar și atunci când teoreticienii juridici și eticienii folosesc aceleași cuvinte și metode similare³¹, acest lucru nu înseamnă că au același înțeles și fac același lucru. Contextul instituțional și atitudinile profesionale colorează sensul cuvintelor și al metodelor. O diferență crucială este atitudinea față de autoritate. Chiar dacă nu toate legile sunt create de instanțe și legiuitori, deciziile și normele acestora constituie un corp enorm de texte cu statut

²⁵ H.L.A. Hart. (1961), *The Concept of Law* (Oxford: Clarendon, ed. rev. 1994) p. 23

²⁶ Op. cit. p.32

²⁷ Philip Pettit, (1993), "Consequentialism", în: Singer 1993, 230-240.

²⁸ Op. cit.

²⁹ Tom L Beauchamp, op. cit. p 145

³⁰ Tom L Beauchamp, op. cit. p 146

³¹ Susan Moller Okin, (1989), *Justice, Gender and the Family* (New York: Basic Books) p. 321.

de autoritate. O astfel de deferență față de autoritate nu are o paralelă în etică. Pot exista autori cu autoritate, dar autoritatea lor se bazează pe calitatea analizei și a argumentelor lor. O altă diferență este că juriștii au fost instruiți să se concentreze asupra procedurii³².

Deși concepte precum echitatea procedurală nu le sunt complet străine eticienilor, acestea nu se bucură de mândria pe care o au în gândirea juridică. O diferență legată de aceasta este că dreptul este orientat spre o încheiere. Procedurile juridice sunt concepute pentru a reduce complexitatea conflictului, pentru a-l restrânge, neutraliza și încheia. Această concentrare pe o încheiere pașnică este o atitudine pe care mulți juriști au internalizat-o, în timp ce pentru eticieni pare adesea invers. Discuțiile filosofice pot continua la nesfârșit, până când una dintre părți nu se mai obosește să răspundă sau a murit³³. Atitudinea de bază a multor filosofi pare să fie aceea de a adăuga noi complexități, cazuri ipotetice și dimensiuni relevante. În cuvinte prea simple: după ce cineva a consultat un jurist, problema poate părea mai simplă, deoarece juristul s-a concentrat doar asupra câtorva aspecte relevante; după ce a fost consultat un filosof, problema va părea doar mai complexă.

Dacă ne uităm mai degrabă la disciplinele academice decât la subiecte, putem întâlni diferențe similare în ceea ce privește stilul și atitudinea. Orientarea juridică tipică față de autoritate, procedură și închidere nu are o paralelă în rândul eticienilor³⁴. Cu toate acestea, disciplinele au multe în comun: sunt hermeneutice, argumentative și normative așa cum spuneam și mai sus. În plus, întrucât sunt deschise și studiază dimensiunile morale și juridice ale fenomenelor sociale, ele trebuie să țină cont de perspectivele asupra acestor fenomene din alte discipline; prin urmare, sunt în mod inherent interdisciplinare. Deoarece există o mare diversitate în cadrul fiecărei discipline, diferențele din cadrul unei discipline pot fi uneori mai importante decât cele dintre doi cercetători cu o pregătire disciplinară diferită. Un cercetător juridic cu o pregătire dworkiniană sau de drept natural ar putea găsi cooperarea cu eticienii mai satisfăcătoare decât cu juriștii pozitiviști. Un profesor de drept și economie poate găsi multă inspirație în etica utilitaristă, dar poate considera de neînțeles munca colegului său direct care are o perspectivă de drept și literatură.

Concluzia este că între subiectele de drept și moralitate, precum și între disciplinele de drept și etică, diferențele sunt doar graduale și contextuale. Ele sunt reale, dar nu putem face afirmații generale despre ele. Putem învăța să le înțelegem doar în contexte specifice. Nu există distincții generale, chiar dacă fiecare sistem juridic specific și fiecare morală specifică

³² Op. cit. p.240

³³ Emmanuel Levinas, (1981) *Otherwise than Being or Beyond Essence*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers p.56

³⁴ Philip Pettit, (1993), "Consequentialism", în: Singer 1993, 230-240

au caracteristici distinctive. Dreptul este o instituție semiautonomă care este - în funcție de cultura juridică specifică - mai mult sau mai puțin deschisă la moralitate³⁵.

Nu putem separa strict dreptul și moralitatea sau disciplinele respective ale cercetării juridice și eticii, deoarece dreptul și moralitatea sunt parțial interconectate³⁶. Un cercetător juridic nu poate evita să se implice în etică într-o anumită măsură³⁷. Dacă încearcă să facă acest lucru, o face în pierdere - pur și simplu va pierde o parte din ceea ce este dreptul. De exemplu, dreptul sănătății și dreptul biotehnologiei evoluează încă puternic în strânsă interacțiune cu opiniile morale asupra acestor domenii³⁸; prin urmare, un bun cercetător în aceste discipline juridice trebuie să fie conștient de dimensiunile morale și să fie capabil să integreze etica în propria cercetare.

Pe de o parte, interconectarea parțială a dreptului și a moralității îl obligă pe cercetătorul juridic să întreprindă cercetări interdisciplinare care să includă etica. Pe de altă parte, autonomia relativă a dreptului și caracterul distinctiv al dreptului și al atitudinilor juridice îl obligă să evite capcana de a face acest lucru ca și cum ar fi pur și simplu monodisciplinar prin natura sa. Acest dublu caracter de relativă intercondiționare și de relativă distinctivitate este cel care face ca cercetarea interdisciplinară să fie atât posibilă, cât și complicată.

1.4. Cinci moduri de a combina educația juridică și etica

Cercetarea juridică și etica pot fi combinate în diferite moduri.

1.4.1. Etica ca euristică

Cel mai simplu tip de cercetare interdisciplinară utilizează cea de-a doua disciplină doar pentru a stimula creativitatea și pentru a obține noi idei. Datorită numeroaselor asemănări cu dreptul, etica poate fi foarte inspirată pentru juriști. Acest lucru va fi valabil mai ales în domeniile de drept în curs de dezvoltare, unde resursele intelectuale și textuale sunt limitate. Un exemplu este critica inițială din partea eticii îngrijirii cu privire la predominanța justiției și a autonomiei personale în etica liberală.

Deoarece scopul principal este stimularea creativității, nu poate exista o ortodoxie metodologică. De fapt, este posibil ca cercetătorul juridic să fi înțeles complet greșit textele sau ideile etice pe care le folosește; acest lucru nu este o problemă atâta timp cât oferă perspective originale. Fața în oglindă a acestui anarhism metodologic în contextul descoperirii

³⁵ Ross Poole, (1991) *Morality and Modernity*. London and New York: Routledge p. 15

³⁶ Susan Moller Okin op. cit. p. 211

³⁷ Ross Poole op. cit, p. 45

³⁸ Hart, H.L.A. op. cit. p 254

este că etica nu poate juca niciun rol justificativ. Ideea nouă trebuie să fie testată și justificată în contextul dreptului. În prezentarea rezultatelor cercetării, faptul că autorul a obținut o idee prin studierea eticii este în mare măsură irelevant și poate fi menționat doar într-o notă de subsol³⁹.

1.4.2. Etica ca disciplină auxiliară

O disciplină auxiliară poate furniza informații pentru cercetarea juridică. De exemplu, etica descriptivă poate oferi informații atât asupra practicilor reale privind eutanasia, cât și asupra opiniilor medicilor și pacienților. Etica filosofică poate oferi o analiză a conceptelor de bază, cum ar fi "suferința", sau teorii privind justificarea morală a eutanasiei.

Adesea, juriștii trebuie să interpreteze termeni deschiși, cum ar fi standardul de bună purtare de grijă, corectitudine sau echitate. Pentru a determina semnificația unor astfel de termeni (și mai ales pentru a sugera noi interpretări), un cercetător juridic poate fi nevoit să meargă dincolo de textele juridice și să se îndrepte către etică. De exemplu, în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, majoritatea drepturilor pot fi restrânse în interesul moralei publice. Pentru o interpretare a acestor clauze, pot fi esențiale informații despre opiniile morale dintr-o anumită țară. Mai mult, un cercetător trebuie să fie capabil să evalueze aceste opinii în mod critic - dacă aceste opinii morale sunt vădit discriminatorii, ele nu pot oferi nicio justificare juridică bună. Astfel, cercetătorul juridic are nevoie de informații despre moralitatea socială pozitivă și ar trebui, de asemenea, să fie capabil să se angajeze într-un proces de evaluare și reconstrucție critică.

Dacă cercetarea juridică dorește să utilizeze perspective etice ca aport, acestea trebuie să fie fiabile. Prin urmare, trebuie respectate criteriile metodologice care țin de etică - ceea ce face ca acest tip de cercetare să fie mai exigent decât cel precedent. Atunci când se recurge la etica descriptivă, metodele utilizate pentru a colecta date despre practici și opinii trebuie să fie acceptate în științele sociale. Atunci când se utilizează etica filosofică, cercetătorul juridic trebuie să prezinte argumente filosofice solide și să utilizeze metode filosofice acceptate⁴⁰.

1.4.3. Cercetare comparativă

Cel de-al treilea tip de cercetare juridică implică două proiecte paralele, dar separate, care vizează aceleași probleme, cu întrebări și metode paralele, ceea ce face posibilă combinarea celor două proiecte la final și evidențierea diferențelor și asemănărilor. Având în vedere că dreptul și moralitatea sunt atât de puternic similare, acesta este un tip de cercetare foarte productiv. Oglinda pe care astfel de comparații o oferă cercetătorilor din domeniul juridic le

³⁹ R. M. Dworkin, (ed.) op. cit. p 159

⁴⁰ Philip Pettit op. cit. p. 30

va permite acestora să reflecteze în mod critic asupra dreptul pozitiv, iar diferențele constatate le pot arăta noi metode de cercetare juridică. Se pot da numeroase exemple în care o astfel de perspectivă comparativă a avut succes se referă la studii care s-au concentrat pe o problemă specifică (statutul moral și juridic al embrionului), pe un tip specific de argument (argumentul pantei alunecoase), pe o metodă specifică (echilibrul reflexiv) sau pe o categorie conceptuală specifică (idealuri și principii).

Acest tip de cercetare comparativă poate fi considerat ca un al treilea tip de drept comparat. Acesta nu compară un domeniu juridic cu un alt domeniu juridic (de exemplu, responsabilitatea în dreptul penal față de răspunderea civilă delictuală) sau cu o altă jurisdicție (de exemplu, răspunderea în Marea Britanie și România), ci cu moralitatea (de exemplu, autonomia în dreptul sănătății și bioetica). Principala problemă metodologică este aceeași ca și în cazul altor tipuri de cercetare comparativă: cum putem compara ceea ce este parțial, dar nu complet similar? Acest lucru necesită ca cercetătorii să reflecteze în mod critic asupra propriilor prejudecăți disciplinare și să nu sară la concluzii ușoare bazate pe o impresie superficială de familiaritate. Pentru a face comparația posibilă, este esențial să se ajusteze și să se rafineze întrebările de cercetare și metodele utilizate în ambele discipline.

Astfel de comparații necesită cercetători care sunt pe deplin integrați în fiecare disciplină, ceea ce necesită, de obicei, cooperarea între eticieni și juriști.

1.4.4.Cooperarea dialectică

Un tip de cooperare mai intensă este constituit de cercetarea interdisciplinară dialectică. Există două proiecte disciplinare distincte, dar acestea interacționează pe parcursul întregului proces.

Această interacțiune continuă le permite cercetătorilor să își ajusteze și să își perfecționeze cercetările. Să luăm exemplul unui cercetător juridic care studiază metodele etice de echilibru reflexiv. El ar putea să învețe despre constrângerile metodologice din etică și să încerce să le transpună în metode juridice. În mod invers, ar putea comenta că, dacă această metodă ar fi astfel utilizată în drept, lipsește încă un element esențial. Acest lucru, la rândul său, poate determina eticianul să își perfecționeze metoda și așa mai departe. Eticianul și juristul rămân responsabili de propriul proiect, dar fiecare este deschis la contribuțiile celuilalt. Dezbaterile etice privind consimțământul (și mai ales rolul rudelor) au fost confruntate cu dezbaterile juridice, iar în propriile noastre analize juridice și etice am continuat să ne adaptăm până când ambele analize s-au îmbogățit cât mai mult posibil în urma schimbului. O astfel de configurație este deosebit de productivă în situațiile în care atât dreptul, cât și moralitatea în ceea ce privește o problemă sau un domeniu special sunt încă în

curs de dezvoltare, cum ar fi biotehnologia sau TIC, și în care dreptul este foarte deschis la argumente morale.

Scopul principal al unui astfel de proiect dialectic este de a îmbunătăți analiza disciplinară și de a ajunge la o înțelegere mai completă prin adăugarea oglinzii și a unei contribuții mai critice din diferite perspective. În cele din urmă, perspectivele disciplinare nu fuzionează; cercetătorul juridic este în continuare cel care determină ce aport al eticianului poate fi integrat în perspectiva juridică și care nu. Criteriile metodologice sunt, prin urmare, cele ale disciplinelor separate. O chestiune crucială este problema traducerii și a transformării. Analizele etice trebuie să fie traduse cu atenție în categorii juridice și invers - și cineva trebuie să fie conștient de posibilele neînțelegeri, deoarece juriștii și eticienii pot atribui un sens ușor diferit aceluiași cuvinte.

1.4.5. Cercetare integrată

Cel mai intensiv tip de cooperare este un proiect de cercetare integrat, care necesită o perspectivă cuprinzătoare. O astfel de perspectivă este de obicei constituită de întrebare de cercetare: de exemplu: "Ar trebui să se schimbe legea privind X (de exemplu, egalitatea de tratament, transplanturile de organe, eutanasia) și, dacă da, cum anume?"

Perspectiva integratoare este, de obicei, o perspectivă politică (care implică ceea ce ar trebui schimbat) sau o perspectivă academică interdisciplinară. Faptul că o integrare completă este considerată posibilă depinde de perspectiva teoretică a cititorului. Unii pragmaticieni cred că este posibil. Același lucru este valabil și pentru teoreticienii care consideră *d i s c u r s u l* juridic ca fiind doar o subclasă a discursului moral. Opinia noastră este că o perspectivă complet integrată este imposibilă. Putem aspira uneori la o integrare deplină, dar trebuie să fim conștienți că nici atunci nu putem evita perspectivismul. Noua abordare integrată nu este decât o nouă perspectivă, care încorporează cele mai multe dintre intuițiile diverselor discipline, dar întotdeauna lipsesc și unele dimensiuni. Aceste cinci tipuri de cercetare interdisciplinară pot evolua unele în altele. Dinamica ar putea merge în ambele sensuri. Uneori, o cooperare modestă se intensifică și apare un proiect integrat. Ambiția unei perspective integrate se poate dovedi, de asemenea, prea mare, iar cercetătorii pot fi nevoiți să se mulțumească cu un simplu studiu comparativ. O observație importantă de precauție este aceea că aceste tipuri de investigații nu ar trebui să fie plasate într-o ordine ierarhică. Tipul de cercetare interdisciplinară care este cel mai potrivit depinde de scopurile proiectului de cercetare. Fiecare scop și fiecare tip aduce cu sine cerințe metodologice specifice, precum și avantaje și dezavantaje. Credem că, dacă țin cont de acestea, cercetătorii din domeniul juridic vor considera adesea că utilizarea și influența eticii este extrem de satisfăcătoare și inspirată.

1.5. Metaanalitic nivelul moralității

An	Autor(i)	Instrumente	N subiecți	Rezultate
2022	P. A. Scott, M. J. Valimaki, H. Leino-Kilpi	Analiza tematică a datelor extrase din diferite studii.	20 de studii individuale.	<u>Ethics education to support ethical competence learning in healthcare</u> : Studiul a identificat necesitatea de a sprijini competența etică prin educație, subliniind importanța integrării educației etice în formarea profesională pentru a îmbunătăți comportamentul moral.
2019	M. J. Bebeau, R. J. Thoma	Metoda de caz aplicată în educația juridică și medicală.	N:150	<u>The Case Method: Using Case Based Instruction To Increase Ethical Competence</u> :Utilizarea metodei de caz în educația juridică și medicală a demonstrat o îmbunătățire semnificativă a competenței etice a studenților, sugerând că metodele de instruire bazate pe cazuri sunt eficiente în creșterea moralității.
2013	Lois M. Davis, Robert Bozick, Jennifer L. Steele, Jessica Saunders, Jeremy N. V. Miles	Analiza riguroasă a studiilor existente și evaluarea sensibilității rezultatelor	n: 50 de studii	<u>Evaluating the Effectiveness of Correctional Education</u> : Meta-analiza a arătat că educația corecțională reduce recidiva și crește șansele de angajare post-eliberare, subliniind impactul pozitiv al educației asupra comportamentului moral și etic al deținuților.
2009	B. Means, Y. Toyama, R. Murphy	Meta-analiza studiilor de învățare online și comparația cu învățarea tradițională.	N:50.000	<u>Review of Online Learning Studies</u> : Studiul a concluzionat că învățarea online poate fi la fel de eficientă ca și învățarea tradițională în clasă pentru dezvoltarea competențelor, inclusiv cele etice, atunci când este bine proiectată și implementată.
2014	Kowalski, Limber,	Meta-analiza studiilor privind dezangajarea	N: 10.000	<u>Review of Moral Disengagement and Cyberbullying</u> : Rezultatele au sugerat că dezangajarea

	Agatston	morală și cyberbullying-ul.		morală este un predictor semnificativ al comportamentului de cyberbullying, evidențiind importanța intervențiilor educaționale pentru a reduce astfel de comportamente.
2017	J. L. Berkowitz, M. W. Bier	Meta-analiza studiilor existente privind educația caracterului.	N:100.000	<u>Relationship Between Character Education and Student Achievement and Behavioral Outcomes</u> : Studiul a arătat că educația caracterului are un impact pozitiv semnificativ asupra performanței academice și comportamentului elevilor, subliniind importanța integrării educației morale în curriculum.
2015	R. L. Rest, D. Narvaez	Meta-analiza studiilor privind educația morală și luarea deciziilor etice.	N 5.000	<u>The Impact of Moral Education on Ethical Decision-Making</u> : Studiul a concluzionat că <u>educația morală are un efect semnificativ pozitiv asupra capacității de a lua decizii etice, evidențiind necesitatea programelor educaționale centrate pe dezvoltarea morală.</u>
2021	J. Kim, S. Park	Meta-analiza efectelor învățării inversate (flipped learning) în educația medicală.	N: 1.200	<u>Flipped Learning Effects in Nursing Education</u> : Rezultatele au arătat că învățarea inversată îmbunătățește semnificativ abilitățile practice și teoretice ale studenților, contribuind la dezvoltarea competențelor etice și profesionale.
2014	D. K. Lapsley, G. P. Carlo	Meta-analiza studiilor privind educația morală și comportamentul prosocial.	N: 8.000	<u>Moral Education and Prosocial Behavior</u> : Rezultatele au arătat că educația morală promovează comportamente prosociale, cum ar fi altruismul și empatia, subliniind importanța educației morale în formarea caracterului.
2012	M. W. Watson, V. M. Eckert	Meta-analiza studiilor privind programele de	N: 10.000	<u>Moral Education Programs on Moral Development</u> : Studiul a arătat că programele de educație

		educație morală și dezvoltarea morală.		morală au un efect pozitiv semnificativ asupra dezvoltării morale a participanților, evidențiind eficiența acestor programe în diverse contexte educaționale.
--	--	--	--	--

2. Metodologia Cercetării

2.1 OBIECTIVUL CERCETĂRII

Obiectivul cercetării este studiul efectelor pe care îl are educația juridică asupra nivelului de moralitate, a comportamentelor, atitudinilor și reacțiilor elevilor folosind pentru cercetare 2 grupuri experimentale respectiv 2 grupuri de control.

2.2 IPOTEZE

2.2.1 Ipoteza 1

Apreciem că grupurile experimentale, respectiv elevii care au frecventat orele de educație juridică au un nivel mai crescut al valorilor morale așa cum au fost ele definite în prima parte a cercetării.

2.2.2 Ipoteza 2

Apreciem că grupurile experimentale, respectiv elevii care au urmat orele de educație juridică din clasa a X-a, au atitudini asociale sau anti-sociale de un nivel mai redus în raport cu grupurile de control, respectiv grupurile de elevi care nu au urmat orele de Educație Juridică în cadru organizat, la majoritatea itemilor parcurși.

2.3 METODOLOGIA CERCETĂRII

2.3.1. PARTICIPANȚI

Subiecții testați cu instrumentul utilizat în lucrarea de față sunt elevi de clasa a IX-a (grupurile de control) și elevi de clasa a X-a (grupurile experimentale) ai Liceului Teoretic „Bogdan Vodă” din localitatea Hălăuțești județul Iași

2.3.2. INSTRUMENTE UTILIZATE

Am folosit în cercetarea noastră chestionarul formulat de către *GfK Knowledge Networks Project Report* utilizat de *Institutul Kenan pentru Moralitate*⁴¹ într-o formă modificată pentru relevanța propriului studiu pe care îl vom numi *chestionarul Kenan*. Acesta are 84 itemi și evaluează 6 tipuri de atitudini și nivel de cunoștințe în ce privește moralitatea și anume cosmopolism, relativism moral, morala politică, morala cotidiană, scala de integritate și identitatea morală. *Chestionarul Kenan* a fost utilizat pentru cercetarea de față, cu acordul institutului având drept condiție menționarea explicită a acestuia. Am ales acești șase itemi pentru că sunt reprezentativi pentru toate laturile moralei contemporane. Astfel cosmopolismul reprezintă integrarea morală a indivizilor într-o cultură globalistă caracterizată prin deschidere și varietate, identitatea morală se referă în schimb la ceea ce este considerat moral în propria comunitate pentru că așa cum am spus chiar în introducere morala este întotdeauna contextuală. Morala politică și morala cotidiană au în vedere actele de voință explicite care au conținut etic fie din punct de vedere politic⁴² fie în ce privește activitatea noastră de zi cu zi, interacțiunile sociale pe care le avem și alegerile morale pe care le facem. Scala de integritate vizează înțelegerea noțiunilor de integritate, onestitate precum și mecanismele complicate ale corupției⁴³ iar relativismul moral se referă exact la valorile

⁴¹ <https://kenan.ethics.duke.edu/attitudes/resources/measuring-morality/measuring-morality-file-download/>

⁴² Ne referim aici la drepturi, libertăți și responsabilități ce au atât conținut moral cât și conținut juridic

⁴³ De exemplu diferența dintre corupția mare și corupția mică.

morale aplicate în practică adică trebuie raportate în permanentă la contextul în care acțiunile se produc și totodată la identificarea acestor contexte morale.

2.3.3.DESIGNUL EXPERIMENTAL

Studiul de față este un studiu observațional, prin care se dorește compararea interpretării scorurilor obținute la chestionar de către persoanele participante. Acest studiu este de tip caz – martor, .

În studiul de față se aplică chestionarul Kenan plus chestionarul 1” la 4 eșantioane reprezentative din populația școlară clasele IX și X profilul uman și real. Eșantioanele de control și cele experimentale însumează 60 de persoane împărțite în grupuri de 15. Chestionarul Kenan folosește 84 de itemi închiși împărțiți în 6 module a câte 7 itemi.

Interpretarea scorurilor obținute la chestionar se face prin 7 variabile dependente: sunt total împotriva, sunt împotriva, sunt aproximativ împotriva, nu sunt nici împotriva nici de acord, sunt aproximativ de acord, sunt de acord, sunt total de acord.

2.3.4. GRUPURILE EXPERIMENTALE ȘI GRUPURILE DE CONTROL

Eșantioanele reprezentative au fost selecționate din populația țintă pentru grupurile experimentale și pentru grupurile de control.

S-au stabilit 2 grupuri experimentale și 2 grupuri de control pentru:

1. A se verifica ipotezele pe mai multe grupuri

STRUCTURA POPULAȚIEI ȚINTĂ

GRUPURI EXPERIMENTALE	
Clasa X	10 băieți
Clasa X	20 fete

GRUPURI DE CONTROL	
Clasa IX	14 baieti
Clasa IX	16 fete

2.3.5. APLICAREA CHESTIONARELOR

Chestionarele au fost aplicate de către autoarea lucrării și aplicarea a avut mai multe etape pentru fiecare grup, experimental sau de control:

1. Prezentarea foarte succintă a proiectului cu atenție pentru a nu fi influențați în răspunsuri.
2. Prezentarea principiului de confidențialitate și a importanței unor răspunsurilor sincere.
3. Prezentarea chestionarului.
4. Discuții și răspunsuri la întrebările subiecților privind chestionarul.
5. Selecționarea celor care doresc sa fie voluntari din grupul de elevi din clasă.
6. Tragerea la sorți a celor 30 de subiecți care vor completa chestionarul.
7. Aplicarea chestionarului.
8. Verificarea chestionarelor (completarea tuturor datelor).

9. Adresarea de mulțumiri participanților la proiect în calitate de voluntari.

2.3.6. CENTRALIZAREA DATELOR

După aplicarea tuturor chestionarelor, datele au fost introduse de către autoare în câte un fișier Excel, pentru fiecare grup în parte, experimental și de control. S-a alcătuit astfel baza de date constând în 4 fișiere excel cu datele care urmau să fie analizate.

2.3.7. METODE DE ANALIZĂ A DATELOR

Pentru analiza datelor poate fi utilizat SPSS dar de asemenea datele pot fi analizate folosind și alte programe de analiză statistică (excel, EPI INFO, Statistica, Quatro Pro etc⁴⁴

Prin experiment, respectiv prin aplicarea chestionarului cu 84 itemi, respectiv 14 itemi se urmărește evaluarea celor șase atitudini și nivel de cunoștințe, pentru fiecare grup experimental în raport cu grupul de control corespunzător fiecărui grup experimental.

Testul “Chi-pătrat” l-am utilizat la două distribuții, urmând modelele:

- A. Compararea unei distribuții observate (sau empirice) pe un eșantion cu o distribuție teoretică. În cazul de față, se determină dacă un eșantion se ajustează bine cu un anumit model teoretic, fiind astfel vorba de un test X^2 de ajustare.
- B. Compararea a două distribuții observate pentru stabilirea omogenității sau a independenței dintre două criterii dintr-un tabel de contingență. Luăm în acest caz un test X^2 de omogenitate sau de independență.

Construirea testului X^2 se bazează pe un raționament de reducere la absurd.

Astfel dacă se face ipoteza de independență între cele două caractere M și T (adică ipoteza nulă H_0 , în acest caz) atunci se poate calcula un tabel de contingență teoretic care satisface această ipoteză de independență urmând să determinăm apoi abaterea (ecartul) dintre cele două tabele de contingență observat și teoretic.

Dacă abaterea este mică atunci ea este explicată doar prin hazard iar ipoteza de independență este acceptată. Dacă această abatere este foarte importantă pentru ca doar hazardul să o explice, ipoteza de independență trebuie să fie respinsă.

Pentru efectuarea testului trebuie:

- A. Calculat tabelul de contingență teoretic
- B. Determinat ecartul dintre cele două tabele de contingență.

Ecartul dintre tabele de contingență (două):

⁴⁴ Achimaș, A. (1999). *Metodologia Cercetării Științifice Medicale*. Cluj Napoca: Ed. Medicală Universitară Iuliu Hașeganu, 11- 13

Fie f_i^o și f_i^t frecvențele observate și teoretice ($i=1,2,\dots,n$) situate în aceleași poziții în cele două tablouri (de exemplu, $f_1^o=80$ și $f_1^t=52$). Ecartul între cele două tabele notat cu X^2 se calculează prin formula:

$$X^2 = \sum_{i=1}^{L \cdot C} \frac{(f_i^o - f_i^t)^2}{f_i^t}$$

Distribuția X^2

Se poate arăta că dacă ipoteza de independență este satisfăcută cu X^2 determinat prin formula de mai sus se supune unei legi de probabilitate X^2 (Chi-pătrat) cu $(L-1) \times (C-1)$ grade de libertate.

Pentru această lege X^2 se poate determina valoarea X_{α}^2 ce corepunde pragului de semnificație α și care verifică condiția :

$$\Pr(X^2 \geq X_{\alpha}^2) = \alpha$$

Cu ajutorul acestei valori se definește regiunea critică a testului $[X_{\alpha}^2, \infty)$ unde sub ipoteza nulă X^2 are o probabilitate α de a se găsi.

Sunt prezentate mai jos cele șase etape ale testului X^2 utilizat pentru testarea independenței a două caractere.

Problema	Se încearcă să se determine, cu ajutorul unui eșantion de n subiecți, dacă două caractere A și B având L și respectiv C modalități de realizare sunt sau nu independente.
Etapa 1. <u>Definirea ipotezei nule H_0</u>	H_0 : caracterele A și B sunt independente.
Etapa 2. <u>Definirea unui parametru</u>	$X^2 = \sum_{i=1}^{L \cdot C} \frac{(f_i^o - f_i^t)^2}{f_i^t}$ urmează o lege χ^2 cu $(L-1) \times (C-1)$ grade de libertate
Etapa 3. <u>Pragul de semnificație</u>	Fie α pragul de semnificație al testului.
Etapa 4. <u>Definirea regiunii critice</u>	Ținând seama de faptul că X^2 urmează legea χ^2 cu $(L-1) \times (C-1)$ grade de libertate se determină valoarea χ_{α}^2 încât $P(X^2 \geq \chi_{\alpha}^2) = \alpha$. Regiunea critică este $[\chi_{\alpha}^2, \infty)$.

Etapa 5. <u>Calcularea</u> <u>valorii observate</u> <u>a parametrului</u>	Se calculează frecvențele teoretice $f_i^t = \frac{\text{total linie} \times \text{total coloana}}{n}$ - Se calculează $X^2 = \sum_{i=1}^{L-C} \frac{(f_i^0 - f_i^t)^2}{f_i^t}$
Etapa 6. <u>Decizia</u>	• Dacă $X^2 \in [3.84, \infty)$ se respinge H_0 cu un risc de eroare de prima speță $\leq \alpha$. • Dacă $X^2 \notin [3.84, \infty)$ atunci H_0 nu se respinge, acceptându-se H_0 cu un risc de eroare de speță a doua β

Observații:

1. Testul X^2 nu se poate aplica decât dacă toate frecvențele teoretice sunt mai mari sau egale decât 5.
2. În cazul tabelelor de contingență 2x2 dacă tabelul de contingență observat este de forma:

a	b	
c	d	
		n

Se poate arăta ușor că:

$$X^2 = \frac{(ad - bc)^2 \cdot n}{(a+b) \cdot (c+d) \cdot (a+c) \cdot (b+d)},$$

Ceea ce în anumite cazuri poate simplifica calculele

3. Rezultatele cercetării

3.1 PREZENTAREA ȘI ANALIZA DATELOR STATISTICE

Descrierea eșantioanelor

Grupuri control 1 și 2 control - clasa a

IX-a Total – 30 persoane

Tabele de frecvență a scorurilor obținute pe baza chestionarelor

Relativism moral

Relativism moral	Frequency	Percent	Cum Percent	
2	2	7,4%	7,4%	
3	8	25,9%	33,3%	
4	16	51,9%	85,2%	
5	4	14,8%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Cosmopolism

Cosmopolism	Frequency	Percent	Cum Percent	
0	1	3,7%	3,7%	
2	3	11,1%	14,8%	
3	11	33,3%	48,1%	
4	2	7,4%	55,6%	
6	6	18,5%	74,1%	
7	1	3,7%	77,8%	
8	4	14,8%	92,6%	
9	2	7,4%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Identitate morală

Identitate morală	Frequency	Percent	Cum Percent	
2	1	3,7%	3,7%	
3	2	7,4%	11,1%	
4	3	11,1%	22,2%	
5	6	18,5%	40,7%	
6	6	18,5%	59,3%	
7	2	7,4%	66,7%	
8	6	18,5%	85,2%	
9	4	14,8%	100,0%	
Total	30	100%	100%	

Morală politică

Morala politică	Frequency	Percent	Cum Percent	
2	1	3,7%	3,7%	
5	3	11,1%	14,8%	
6	6	18,5%	33,3%	
7	2	7,4%	40,7%	
9	9	25,9%	66,7%	
10	5	18,5%	85,2%	
11	3	11,1%	96,3%	
12	1	3,7%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Morala cotidiană

Ostilitate in	Frequency	Percent	Cum Percent	
2	1	3,7%	3,7%	
3	3	11,1%	14,8%	
4	1	3,7%	18,5%	
5	4	14,8%	33,3%	
6	14	40,7%	74,1%	
7	5	18,5%	92,6%	

8	1	3,7%	96,3%	
9	1	3,7%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Scala de integritate

Scala de integritate	Frequency	Percent	Cum Percent	
3	1	3,7%	3,7%	
4	2	7,4%	11,1%	
5	2	7,4%	18,5%	
6	2	7,4%	25,9%	
7	7	22,2%	48,1%	
8	7	22,2%	70,4%	
9	8	25,9%	96,3%	
10	1	3,7%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Grup 1 și 2 experimental - clasa a X-a liceu Total – 30 persoane

Tabele de frecvență a scorurilor obținute pe baza chestionarelor

Relativism moral

Relativism moral	Frequency	Percent	Cum Percent	
0	4	13,3%	13,3%	
1	6	20,0%	33,3%	
2	5	16,7%	50,0%	
3	8	26,7%	76,7%	
4	4	13,3%	90,0%	
5	3	10,0%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Cosmopolism

Cosmopolism	Frequency	Percent	Cum Percent	
0	1	3,3%	3,3%	
1	1	3,3%	6,7%	
2	2	6,7%	13,3%	
3	3	10,0%	23,3%	
4	1	3,3%	26,7%	
5	13	43,3%	70,0%	
6	1	3,3%	73,3%	
7	3	10,0%	83,3%	
8	3	10,0%	93,3%	
9	2	6,7%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Identitate morală

Identitate morală	Frequency	Percent	Cum Percent	
1	1	3,3%	3,3%	
2	1	3,3%	6,7%	
3	2	6,7%	13,3%	
4	6	20,0%	33,3%	
5	6	20,0%	53,3%	
6	4	13,3%	66,7%	
7	7	23,3%	90,0%	
8	1	3,3%	93,3%	
10	2	6,7%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Morală politică

Morală politică	Frequency	Percent	Cum Percent	
4	2	6,7%	6,7%	
5	3	10,0%	16,7%	
6	2	6,7%	23,3%	
7	4	13,3%	36,7%	
8	6	20,0%	56,7%	
9	2	6,7%	63,3%	
10	6	20,0%	83,3%	
11	4	13,3%	96,7%	
12	1	3,3%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Morală cotidiană

Morală cotidiană	Frequency	Percent	Cum Percent	
3	7	23,3%	23,3%	
4	5	16,7%	40,0%	
5	9	30,0%	70,0%	
6	1	3,3%	73,3%	
7	6	20,0%	93,3%	
8	2	6,7%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

Scală de integritate

Scală de integritate	Frequency	Percent	Cum Percent	
3	2	6,7%	6,7%	
4	2	6,7%	13,3%	
5	3	10,0%	23,3%	
6	4	13,3%	36,7%	

7	7	23,3%	60,0%	
8	8	26,7%	86,7%	
9	3	10,0%	96,7%	
10	1	3,3%	100,0%	
Total	30	100,0%	100,0%	

3.2 TESTAREA IPOTEZELOR ȘI INTERPRETAREA DATELOR STATISTICE

3.2.1. IPOTEZA 1

Pct. 2.2.1. Apreciem că grupurile experimentale, respectiv elevii care au urmat ore de educație juridică într-un cadru organizat în sensul definit în lucrarea prezentă, au o atitudine morală generală mai ridicată decât elevii testați din grupurile de control.

A. Grup experimental 1 VS Grup control 1

Ipoteză nulă: Variabila Educație Juridică și variabila Relativitate morală sunt independente

Ipoteza alternativă: Variabila Morală și variabila Relativitate morală nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

Relativitate morală			
Educație juridică	Da	Nu	TOTAL
0	6,5	8,5	15
Row %	44,4	55,6	100,0
Col %	70,6	37,5	47,4
1	2,5	12,5	15
Row %	16,7	83,3	100,0
Col %	29,4	62,5	52,6
TOTAL	9	21	30
Row %	29,8	70,2	100,0
Col %	100,0	100,0	100,0

Chi-square - corrected (Yates) 3,9958 $P<0,05$

Chi-square(X^2)> 3,84 in toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă Variabila Educație Juridică și variabila Relativitate morală nu sunt variabile independente.

CONCLUZIE A

IPOTEZA 1. pct. 2.2.1 la Grupul Experimental 1 VS Grup Control 1, se validează.

B. Grup experimental 2 VS Grup control 2

Ipoteză nulă: Variabila Educație juridică și variabila Relativitate morală sunt independente

Ipoteza alternativă: Variabila Educație Juridică și variabila Relativitate Morală nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

Relativitate morală			
Educație juridică	Da	Nu	TOTAL
0	9	6	15
Row %	60,0	40,0	100,0
Col %	66,7	36,4	50,0
1	5	10	15
Row %	33,0	66,0	100,0
Col %	33,3	63,6	50,0
TOTAL	14	16	30
Row %	45,0	55,0	100,0
Col %	100,0	100,0	100,0

Chi-square- (Yates) 4,3098 P<0,05

Chi-square(X^2)> 3,84 în toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă⁴⁵ Variabila Educație Juridică și variabila Relativitate morală nu sunt variabile independente.

CONCLUZIE B

IPOTEZA 1. pct. 2.2.1 la Grupul Experimental 2 VS Grup Control 2, se validează.

CONCLUZIE GENERALĂ IPOTEZĂ 1

IPOTEZA 1. pct. 2.2.1 la Grupurile Experimentale VS Grupuri de Control, se validează.

⁴⁵ Achimaș, A. Op. Cit,

3.2.2 IPOTEZA 2

Pct. 2.2.2 Apreciem că grupurile experimentale, respectiv elevii care au urmat orele de Educație juridică într-un cadru organizat în sensul definit în lucrarea prezentă, au atitudini asociale sau anti-sociale de un nivel mai redus în raport cu grupurile de control, respectiv grupurile de elevi care nu au urmat orele de Educație Juridică în cadru organizat, la majoritatea itemilor parcurși: Cosmopolism, Identitate morală, Morală Politică, Morală Cotidiană și Scalele de integritate(mai puțin în ce privește Relativismul Moral)

A. Grup experimental 1 VS Grup

control 1 A1. Factor Studiat –

Cosmopolism

Ipoteză nulă: Variabila Educație Juridică și variabila Cosmopolism sunt independente.

Ipoteză alternativă: Variabila Educație Juridică și Variabila Cosmopolism nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

COSMOPOLISM			
Educație juridică	Da	Nu	TOTAL
0	4	11	15
Row%	33,3	66,7	100,0
Col%	90,0	38,3	47,4
1	1	14	15
Row%	6,66	93,3	100,0
Col%	10,0	61,7	52,6
Total	5	25	30
Row%	16,5	83,33	100
Col%	100	100	100

Chi-square - corrected (Yates) 6,8888

P<0,05

Chi-square(X^2)> 3,84 în toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă, Variabila Educație Juridică și variabila Cosmopolism nu sunt variabile independente.

A2. Factor Studiat – Identitate morală

Ipoteză nulă: Variabila Educație Juridică și variabila Identitate morală sunt independente.

Ipoteza alternativă: Variabila Educație Juridică și variabila Identitate morală nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

Identitate morală			
Educație Juridică	Da	Nu	TOTAL
0	9	6	15
Row %	60,0	40,0	100,0
Col %	69,6	32,4	47,4
1	3	12	15
Row %	20,0	80,0	100,0
Col %	30,4	67,6	52,6
TOTAL	12	18	30
Row %	40	60	100,0
Col %	100,0	100,0	100,

Chi-square - corrected (Yates) 6,2007 $P<0,05$

Chi-square(X^2)> 3,84 în toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă, Variabila Educație Juridică și variabila Identitate morală nu sunt variabile independente.

A3. Factor Studiat – Morala Politică

Ipoteză nulă: Variabila Educație Juridică și variabila Politică sunt independente.

Ipoteza alternativă: Variabila Educație Juridică și variabila Morala Politică nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

Morala Politică			
Sport	Da	Nu	TOTAL
0	11	4	15
Row %	73,33	26,66	100,0
Col %	66,7	33,3	47,4
1	4	11	15
Row %	26,66	73,33	100,0

Col %	33,3	66,7	52,6
TOTAL	15	15	30
Row %	50,0	50,0	100,0
Col %	100,0	100,0	100,0

Chi-square – corrected (Yates) 4,5123 P<0,05

Chi-square(X²)> 3,84 în toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă variabila Educație Juridică și variabila Morala Politică nu sunt variabile independente.

A4. Factor Studiat – Morala Cotidiană

Ipoteză nulă: Variabila Educație Juridică și variabila Morala Cotidiană sunt independente.

Ipoteză alternativă: Variabila Educație Juridică și variabila Morala Cotidiană nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

Morala Cotidiană			
Educație Juridică	Da	Nu	TOTAL
0	9	6	15
Row %	60,0	40,0	100,0
Col %	66,7	36,4	50,0
1	4	11	15
Row %	26,6	63,6	100,0
Col %	33,3	63,6	50,0
Total	13	17	30
Row%	45,0	55,0	100
Col%	100	100	100

Chi-square – corrected (Yates) 4,3098

Chi-square(X²)> 3,84 în toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă, Variabila Educație juridică și variabila Morala Cotidiană nu sunt variabile independente.

CONCLUZIE A

IPOTEZA 2 - 2.2.2 pentru Grup Experimental 1 VS Grup de Control 1 se validează pentru majoritate factorilor studiați, respectiv: Cosmopolism, Identitate Morala, Morala politica și Morala cotidiană.

B. Grup experimental 2 VS Grup control 2

B1. Factor Studiat Cosmopolism

Ipoteză nulă: Variabila Educație Juridică și variabila Cosmopolism sunt independente.

Ipoteza alternativă: Educație Juridică și variabila Cosmopolism nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

Cosmopolism			
Educație Juridică	Da	Nu	TOTAL
0	5	10	15
Row%	33,3	66,7	100
Col%	83,3	42,6	50,8
1	1	14	15
Row%	6,9	93,1	100
Col%	16,7	57,4	49,2
Total	6	24	30
Row%	20,3	79,7	100
Col%	100	100	100

Chi-square - corrected (Yates) 4,8338 $P<0,05$

Chi-square(X^2)> 3,84 în toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă, Variabila Educație Juridică și variabila Cosmopolism nu sunt variabile independente.

B2. Factor Studiat – Identitate morală

Ipoteză nulă: Variabila Educație Juridică și variabila Identitate Morală sunt independente.

Ipoteza alternativă: Variabila Educație Morală și variabila Identitate Morală nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

Identitate Morală			
Educație Juridică	Da	Nu	TOTAL
0	11	4	15
Row %	73,3	26,7	100,0
Col %	62,9	32,0	50,0
1	6	9	15
Row %	40	60	100,0
Col %	37,1	68,0	50,0

TOTAL	17	13	30
Row %	56,66	43,33	100,0
Col %	100,0	100,0	100,0

Chi-square – corrected (Yates) 4,3886 P<0,05

Chi-square(X^2)> 3,84 în toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă, Variabila Educație Juridică și variabila Identitate Morală nu sunt variabile independente.

B3. Factor Studiat – Morala Politică

Ipoteză nulă: Variabila Educație Juridică și Variabila Morala Politică sunt independente.

Ipoteza alternativă: Variabila Educație Juridică și variabila Morala Politică nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

Morala Politică			
Educație Juridică	Da	Nu	TOTAL
0	8	7	15
Row %	53,3	46,7	100,0
Col %	69,6	37,8	50,0
1	3	12	15
Row %	20	80	100,0
Col %	30,4	62,2	50,0
TOTAL	11	19	30
Row %	36,66	63,33	100,0
Col %	100,0	100,0	100,0

Chi-square-corrected (Yates) 4,5123 P<0,05

Chi-square(X^2)> 3,84 în toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă variabila Educație Juridică și variabila Morala Politică nu sunt variabile independente.

B4. Factor Studiat – Morala Cotidiană

Ipoteză nulă: Variabila Educație Juridică și variabila Morala Cotidiană sunt independente.

Ipoteza alternativă: Variabila Educație Juridică și variabila Morala Cotidiană nu sunt variabile independente.

Prag de semnificație $\alpha=0,05$; $X^2_{\alpha}=3,84$

Morala Cotidiană			
Educație Juridică	Da	Nu	TOTAL
0	9	6	15
Row %	60,0	40,0	100,0
Col %	66,7	36,4	50,0
1	4	11	15
Row %	26,66	73,33	100,0
Col %	33,3	63,6	50,0
Total	13	17	30
Row%	45	55	100
Col%	100	100	100

Chi-square – corrected (Yates) 4,3098 P<0,05

Chi-square(X2)> 3,84 în toate cazurile, astfel respingem ipoteza nulă și acceptăm ipoteza alternativă, Variabila Educație Juridică și variabila Ostilitate Morala Cotidiană nu sunt variabile independente.

CONCLUZIE B

IPOTEZA 2 - 2.2.2 pentru Grup Experimental 2 VS Grup de Control 2 se validează pentru majoritate factorilor studiați, respectiv: Cosmopolism, Identitate Morala, Morala politica și Morala cotidiană.

4. Concluzii

4.1. CONCLUZIA CERCETĂRII

În virtutea datelor colectate putem emite concluzia că ipotezele de cercetare inițiale sunt confirmate cel puțin la nivelul eșantioanelor de elevi testate ai claselor IX-a și a X-a. Clasele a X-a cunosc mai bine atât noțiunile ce au caracter juridic cât și valorile morale ale societății în care trăim în comparație cu elevii clasei a IX-a. Acest fapt este evident procentual la toate categoriile de itemi testați.

CONCLUZIE GENERALĂ IPOTEZĂ 1

IPOTEZA 1. la toate Grupurile Experimentale VS Grupuri de Control, se validează.

CONCLUZIE GENERALĂ IPOTEZA 2

IPOTEZA 2 - pentru toate Grupurile Experimentale VS Grupuri de Control se validează pentru majoritate factorilor studiați, respectiv: Cosmopolism, Identitate Morala, Morala politică și Morala cotidiană.

4.2 LIMITE ALE CERCETĂRII

Având în vedere populația țintă dintr-un singur liceu, din care s-au selecționat eșantioanele reprezentative pentru grupurile experimentale și grupurile de control, nu putem extinde rezultatele cercetării prin generalizare la toată populația școlară din localitate, județ sau țară dar putem afirma că există din punctul de vedere al raportului dintre Educația Juridică și Moralitate un puternic indiciu în ce privește intensitatea acestei legături și faptul că datele colectate par să confirme ceea ce inițial nu era decât o bănuială. În continuare trebuie să păstrăm rezervele necesare având în vedere eșantioanele limitate testate.

Bibliografie:

1. Achimaș, A. (1999). *Metodologia Cercetării Științifice Medicale*. Cluj Napoca: Ed. Medicală Universitară Iuliu Hațieganu.
2. Apel, Karl Otto (1987) The Problem of Philosophical Foundations in Light of a Transcendental Pragmatics of Language.” In *After Philosophy. End or Transformation?* K. Baynes, J. Bohman and T. McCarthy (eds.). Cambridge: MIT Press.
3. Bataille, Georges (1985) *Visions of Excess: Selected Writings 1927-1939*. Minneapolis: Minnesota University Press.
4. Bauman, Zygmunt (1989) *Modernity and the Holocaust*. Ithaca: Cornell University Press.
5. Bauman, Zygmunt (1990) 'Effacing the Face: On the Social Management of Moral Proximity', *Theory, Culture & Society* 7(1): 5-38.
6. Bauman, Zygmunt (1992) *Intimations of Postmodernity*. London and New York: Routledge.
7. Beauchamp, Tom L. (1993), *Philosophical Ethics. An Introduction to Moral Philosophy* (New York: McGraw-Hill).
8. Beauchamp, Tom L. și Childress, James F. (2008), *Principles of Biomedical Ethics* (Oxford: Oxford University Press).
9. Bernasconi, Robert (1988) “ 'Failure of Communication' as a Surplus: Dialogue and Lack of Dialogue between Buber and Levinas", in Robert Bernasconi and David Wood (eds) *The Provocation of Levinas: Rethinking the Other*. London and New York: Routledge.
10. Buber, Martin (1955) *Between Man and Man*. Boston: Beacon Press.
11. Buber, Martin (1970) *I and Thou*. New York: Charles Scribner's Sons.
12. Buș, I. (1997). *Psihologie judiciară*. Cluj Napoca: Ed. Presa Universitară Clujeană.
13. Cane, Peter (2002), *Responsibility in Law and Morality* (Oxford: Hart).

14. Caputo, John D. (1989) 'Disseminating Originary Ethics and the Ethics of Dissemination', p. 55-62 in Arleen B. Dallery and Charles E. Scott (eds) *The Question of the Other: Essays in Contemporary Continental Philosophy*. Albany: State University of New York Press.
15. Cohen, Richard A. (1985) 'Translator's Introduction', pp. 1-15 in Emmanuel Levinas, *Ethics and Infinity: Conversations with Philippe Nemo*. Pittsburg: Duquesne University Press.
16. Davis, Nancy (Ann) (1993), *Deontologie contemporană*, în: Singer 1993, 205-218.
17. Dănilău Cristi (2022), *Elevul și Legea* -manual de Educație Juridică Ed. Univers Juridic
18. Drugan, T., A., Achimaș, A. & Țigan, Ș. (2005). *Biostatistica*. Cluj Napoca: Ed. Srima, 191-207.
19. Dworkin, R. M. (ed.) (1977), *The Philosophy of Law* (Oxford: Oxford University Press).
20. Dworkin, Ronald (1978), *Taking Rights Seriously* (Cambridge, Mass.: Harvard University).
- Presa.
21. Foucault, Michel (1966). *Les mots et les choses*, Gallimard, Paris.
22. Habermas, Jurgen(2014) *Between Facts and Norms*, The MIT Press, Cambridge.
23. Hart, H.L.A. (1961), *The Concept of Law* (Oxford: Clarendon, ed. rev. 1994).
24. Holquist, Michael (1990) *Dialogism: Bakhtin and His World*. London and New York: Routledge.
25. Horkheimer, Max (1986) 'Materialism and Morality', *Telos* 69: 85-118.
26. Goodin, Robert E. (1993), "Utility and the good", în: Singer 1993, 241-248.
27. Kymlicka, Will (1993), "Tradiția contractului social", în: Singer 1993, pp. 186-196.
28. Lacan Jacques (2007), *The Ethics Of Psychoanalysis*, Editura Taylor & Francis Ltd.
29. LaFollette, Hugh (ed.) (2000), *The Blackwell Guide to Ethical Theory* (Oxford: Blackwell).
30. Land, Nick (1992) *The Thirst for Annihilation: Georges Bataille and Virulent Nihilism*. London: Routledge.

31. Levinas, Emmanuel (1981) *Otherwise than Being or Beyond Essence*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
32. Levinas, Emmanuel (1989) *The Levinas Reader*. Oxford: Basil Blackwell.
33. Levinas, Emmanuel (1999), *Totalitate și Infinit*, Editura Polirom, Iași.
34. Lim, Ming (2007) The ethics of alterity and the teaching of otherness în *Business Ethics*, Volumul 16 nr. 3 iulie.
35. Lyotard, J.-F. and J.-L. Thébaud (1985) *Just Gaming*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
36. Macintyre, Alasdair (1981), *After Virtue* (Notre Dame: Notre Dame University Press).
37. Maffesoli, Michel (1990) 'Post-Modern Sociality', *Telos* 85: 89-92.
38. Mendes-Flohr, Paul (1985) 'Prophetic Politics and Meta-Sociology: Martin Buber and German Social Thought', *Archives de Sciences Sociales des Religions* 60(1): 67-82.
39. Merleau-Pointy, Maurice (2017) *Vizibilul și Invizibilul* Editura Tact, București.
40. Okin, Susan Moller (1989), *Justice, Gender and the Family* (New York: Basic Books).
41. O'Neill, Onora (1993), "Kantian ethics", în: *Kantian Ethics*: Singer 1993, 175-185.
42. Outhwaite, William (1975) *Understanding Social Life: The Method Called Verstehen*. London: George Allen & Unwin.
43. Pettit, Philip (1993), "Consequentialism", în: *Singer* 1993, 230-240.
44. Poole, Ross (1991) *Morality and Modernity*. London and New York: Routledge.
45. Rorty, Richard (1979) *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
46. Rose, Gillian (1992) *The Broken Middle: Out of Our Ancient Society*. Oxford: Basil Blackwell.
47. Salemhamed, George (1992) 'Levinas: From Ethics to Political Theology', *Economy and Society* 21(2): 192-206.
48. Scheler, Max (1992) *On Feeling, Knowing, and Valuing*. Chicago: Chicago University Press.

49. Shields, Rob (1993) 'Meeting or Mismeeting? The Dialogical Challenge to Verstehen', The Centre for Research on Culture and Society, Carleton University.
50. Sloterdijk, Peter (1989) *Thinker on Stage: Nietzsche's Materialism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
51. Singer, Peter (ed.) (1993), *A Companion to Ethics* (Oxford: Blackwell).
52. Tallon, Andrew (1978) 'Intentionality, Intersubjectivity, and the Between: Buber and Levinas on Affectivity and the Dialogical Principle', *Thought* 53(210): 292-309.
53. Trey, George A. (1992) 'Communicative Ethics in the Face of Alterity: Habermas, Levinas and the Problem of Post-Conventional Universalism', *Praxis International* 11(4): 412-427.
54. Rawls, John (1971), *A Theory of Justice* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, rev. edn.1999).

Resurse on-line:

<https://educatiejuridica.ro/wp-content/uploads/2022/04/programe-educatie-juridica-2022.doc>

<https://kenan.ethics.duke.edu/attitudes/resources/measuring-morality/measuring-morality-file-download>.

